

Н. В. ПИЛЬГУН. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Розглядаються проблемні питання щодо формування та розбудови соціальної держави в Україні. Соціальна держава має прагнути до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, участі в державному управлінні на надання можливостей для самореалізації. Головною проблемою в Україні є забезпечення в суспільстві соціальної справедливості, як міри досягнення в суспільстві соціальної рівності та свободи.

Ключові слова: соціальна держава, соціальна політика, свобода, рівність, соціальний захист.

Рассматриваются проблемные вопросы, относительно формирования и построения социального государства в Украине. Социальное государство стремится к обеспечению каждому гражданину достойных условий существования, социальной защиты, участия в государственном управлении и предоставления возможностей для самореализации. Основной проблемой в Украине является обеспечение в обществе социальной справедливости, как меры достижения в обществе социального равенства и свободы.

Ключевые слова: социальное государство, социальная политика, свобода, равенство, социальная защита.

This article is concerned with problem questions of forming establishing and constructing social state in Ukraine. Social state must have aim to provide every citizen with proper conditions of life, social protection, participating in state regulation and providing opportunities for self realization. The main problem in Ukraine is the providing society with social justice, as the measure of achievement social equality and freedom.

Key words: social state, social politics, freedom, social equality, social protection.

Питання формування та розбудови соціальної держави в Україні є досить актуальним сьогодні. Цей процес залежить від багатьох чинників, серед яких в першу чергу рівень захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина, соціального захисту і забезпечення населення та соціальної політики держави. Формування соціальної держави в Україні є важливим етапом на шляху до європейської інтеграції. Дослідження сутності та призначення соціальної політики держави, виявлення основних соціальних проблем у суспільстві; дослідження питань безробіття як найбільш гострої соціально-економічної проблеми є предметом дослідження багатьох вчених, політиків та державних діячів. З'ясуванню сутності соціальної держави присвячено ряд публікацій., серед них можна назвати: монографія Ф. П. Шульженко «Соціально-правова держава в Україні: проблеми становлення та модернізації»; статті: « Проблеми забезпечення верховенства Конституції України в питаннях соціальної держави» (Вісник КСУ, № 3/2010); О. Скрипнюк «Соціальна держава і проблеми забезпечення соціальної безпеки» (Вісник КСУ, №2/2002); Р. Кондратьев «Соціальна держава в теоретико-правових і філософських дослідженнях» (Право України, №2/2005); О. Костенко «Що є право Про основи «натуралістичної» юриспруденції у світлі соціального нагу-

ралізму» (Право України №4/2010) та ряд інших.

Вихідною нормою й одночасно базовим конституційним принципом, який закладає основу регулювання соціальних відносин, є проголошення України соціальною державою. Як відомо, соціальні відносини є чи не найважливішою складовою суспільних відносин, тому становлення України як демократичної держави безпосередньо залежить від того, наскільки ефективно здійснюватиметься конституційне регулювання соціальних відносин, наскільки захищеними та забезпеченими будуть ті конституційні принципи й норми, які наразі визначають основи соціальних відносин в Україні. Про широкий вплив конституції на соціальні відносини пише відомий український юрист О. Скрипнюк: «Якщо ми ставитимемо питання не просто про ті чи інші інститути конституційного права, а спробуємо дещо розширити до меж загального визначення ролі конституції як Основного Закону в житті суспільства, то тоді проблеми визначення та реалізації соціальних функцій конституції логічно виходитимуть на перший план і становитимуть чи не основну частину наукового дослідження»¹. Соціальна держава має прагнути до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, участі в державному управлінні та надання можливостей для самореалізації. Досвід розвинених країн переконливо свідчить, що зародження і формування соціальної держави відбувається не спонтанно, а на основі цілеспрямованої державної політики, запровадженні соціальних реформ, що в свою чергу призведе до формування ефективних інститутів соціальної держави. Матеріальна основа взаємовідносин в суспільстві завжди вибудовується на певних принципах та підходах. Одними із основних принципів підтримання гармонійних відносин між громадянами і державою, які сприяють наповненню функціонування державного механізму щодо соціального змісту є: принцип справедливості, солідарності та субсидіарності. Щодо принципу справедливості, то він розглядається як баланс інтересів: державної влади і громадянина, виробника і споживача, продавця і покупця, роботодавця і працівника; стосовно принципу солідарності, то він передбачає єдність та цілеспрямованість об'єднання різних груп і верств населення навколо основних визначених державою цілей і цінностей. Сама ідея солідарності ґрунтується на допомозі сильніших слабким, на взаємній підтримці та обов'язках держави перед громадянами та громадян перед державою. В Україні питання солідарності в рамках вирішення соціальних проблем мало вивчене і практично відсутній ґрунтовний аналіз світової практики, а це в свою чергу не сприяє ефективному втіленню цього інституту на національному рівні. Слід також зважати й на те, що соціальна держава у кожній країні формується, виходячи із специфіки історичних, національних, етнічних та культурно-духовних основ суспільства, географічних умов і традицій, рівня політичної свідомості та соціальної самобутності, відповідальності один перед одним і власно перед собою. Проблема деяких категорій соціально незахищених осіб полягає в тому, що їх свідомість сприйняла спотворене уявлення інституту відповідальності перед собою, перед своєю сім'єю та суспільством в цілому. Звісно держава повинна надати і забезпечити соціальний захист та конституційні гарантії людини і громадянина, але є не мало випадків, коли взяття відповідальності за своє власне життя ігнорується, і причиною тому є низький рівень культури та безвідповідальне ставлення, як до самого себе, так і до оточуючих осіб, особливо це стосується відношень «батьки-діти». Щодо принципу субсидіарності, то держава виконує лише ті завдання в сфері соціальної політики, які виявляються не під силу враз-

ливий категорії осіб, а це сприяє подоланню споживацької психології у громадян та стимулює особисту ініціативність та соціальну активність населення. Взагалі питання соціального призначення держави було завжди і є дискусійним. Наприклад, відомий філософ і мислитель, Платон виходячи із своїх поглядів на суспільство і державу стверджував, що призначення держави полягає у підтримці моралі. Мораль є основою, фундаментом правової поведінки суб'єкта правовідносин, саме правомірна поведінка ґрунтується на внутрішньому переконанні, уявленні людей про добро і зло. Якщо брати до уваги відмінності між нормами моралі і нормами права, то саме за сферою дії, норми моралі регулюють внутрішню усвідомленість, а норма права, яка закріплюється державою як офіційна міра свободи і справедливості, регулює зовнішню форму поведінки. Саме призначення держави, полягає в тому, щоб забезпечувати в нормативному порядку свободу в суспільстві, стверджувати справедливість, не допускати свавілля. Невипадково, римські юристи писали: «право є мистецтво добра і справедливості». А справедливість – це баланс інтересів, влади і громадянина, тобто соціальне призначення держави розкривається через принцип пріоритетності соціальних цінностей, насамперед прав людини на гідне життя, що характеризується зростанням відповідальності держави за добробут, розвиток і безпеку її громадян, що здійснюється через потужну соціальну політику, яка охоплює все суспільство.

Способом реалізації соціальної політики є система соціального захисту і соціальних гарантій. Право на соціальний захист є конституційним правом громадян, яке закріплене статтею 46 Конституції України та включає право на соціальне забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Соціальний захист насамперед є системою законодавчих та економічних гарантій, що надає працездатним громадянам рівні умови для покращення свого добробуту за рахунок особистого трудового вкладу в конкретних економічних умовах, а непрацездатним та соціально вразливим верствам населення перевагу в користуванні суспільними фондами споживання, матеріальну підтримку тощо. Зрештою, кінцевою метою соціального захисту є надання кожному члену суспільства можливості вільно розвиватися, реалізовувати свої здібності та права.

В сучасних умовах проблеми соціального захисту населення та політичної нестабільності набувають особливої гостроти, що вимагає пошуків механізмів злагоди, консолідації різних громадсько-політичних сил. Аналіз життєвих ситуацій та правове регулювання стверджує про те, що в системі державотворення та юриспруденції проблемі формування соціальної держави в Україні приділяється певна увага. Так, створено Центри соціальних досліджень, розроблені соціальні програми на покращення життя, захисту соціальних прав громадян та забезпечення соціальних гарантій. Прикладом може бути постанова КМУ від 28 січня 2009 р. № 41 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009 – 2015 роки. Особливу увагу привертає теза Програми «молодь відіграє важливу роль у соціальних процесах розбудови демократичної держави». Програма дає можливі два варіанти розв'язання соціальної проблеми, що полягає насамперед у поширенні в молодіжному середовищі наркоманії та епідемії ВІЛ/СНІДУ, а також низькому рівні працевлаштування молоді. Вирішення проблеми сьогодення пропонується через взаємодію систематичних заходів державними

установами за рахунок бюджетних коштів та співпраці з громадськими і благодійними організаціями. А це в свою чергу дасть змогу запровадити ефективний механізм партнерства та взаємодії. Крім того, досвід європейських країн свідчить, що активна взаємодія органів державної влади з недержавними установами та організаціями стосовно реалізації державної молодіжної політики дає позитивні результати². Окрім Державної цільової соціальної програми «Молодь України на 2009 – 2015 роки», можна назвати, як приклад, створення регіонального проекту програми «Зайнятість населення 2009 – 2012». Фахівці Головного управління праці та зайнятості Київської МДА на основі матеріалів Амстердамського та Лісабонського самітів Європейського Союзу розробили план дій щодо забезпечення зайнятості населення. У програмі прораховано ризики на ринку праці міста, пов'язані зі світовою фінансовою кризою та структурною перебудовою економіки України, а також передбачено необхідність запровадження відповідних у цих умовах заходів. Тобто на законодавчому рівні, нормативна база відпрацьована і питання втілення соціальної функції в державі має своє практичне застосування. Разом з тим в Україні існує проблема соціального захисту населення, яка є болючою та гострою і потребує активної позиції як з боку громадськості, так і державних структур. На думку В. Погорілка, соціальна держава – це держава, що дбає про соціально незахищені верстви населення, створює сприятливі умови для діяльності громадян держави, для виявлення їх професійних, ділових, творчих можливостей у власних інтересах і в інтересах держави й суспільства, шляхом визначення основних засад соціальної політики, прийняття законів із соціальних питань, затвердження загальнодержавних програм соціального розвитку³. Тобто, особливої уваги з боку держави потребує така категорія осіб, як малозабезпечені верстви населення та діти-сироти. Потрібно сказати про те, що винуватцями щодо існування цієї проблеми в суспільстві є не тільки держава як більшість громадян стверджують, а й сім'я, громадськість та саме суспільство. Є статистичні дані, що двадцять тисяч дітей виховується в інтернатах та дитячих будинках в Україні, щодо появи великої кількості безпритульних дітей. Відомий громадський діяч Донецької області м. Маріуполь, Г. Мохненко стверджує, що в Україні настане той час, коли всі дитячі будинки стануть спустошеними, так як українські сім'ї візьмуть під опіку чи усиновлення тих дітей які цього потребують. Національна самобутність українця, його патріотизм і самосвідомість не дозволить тому, щоб українська нація була «розтрешена» проблемами алкоголізму, наркоманії і безвідповідальності її окремих громадян. На прикладі м. Маріуполя, з підтримкою місцевої ради, сформований і функціонує будинок для безпритульних дітей «Пілігрим» (в кількості п'ятдесяті чоловік), якими опікується релігійна організація. Процедура усиновлення урегульована главою 18 Сімейного кодексу України та Постановою КМУ № 905 від 8 жовтня 2008 р. «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновленням та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей». На законодавчому рівні держава врегулювала відповідними нормами питання усиновлення дитини громадянами України, ця система прозора і спрощена, от тільки не багато бажаних є українців це зробити, тому іноземні громадяни є досить активними в цих питаннях, і їхні приватні інтереси та мотиви прояву батьківства, щодо усиновлення українських дітей не завжди є правомірними та конституційно і соціально обґрунтованими. І це є проблема нашого українського суспільства, адже пряма конституційна норма закріплює соціальний статус людини (ст. 3 Конституції) «людина, її життя і здо-

ров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Виходячи з конституційно проголошених норм є надія, що генофонд України буде збережений і всі діти матимуть світле майбутнє, освіту, місце проживання, піклування та підтримку, як з боку державно - владних структур, так і самої громадськості.

Незважаючи на вище наведений приклад та правове забезпечення, ситуація в Україні свідчить про те, що країна знаходиться не на найвищому рівні розбудови соціальної держави. Гальмують цей процес численні соціально-економічні проблеми, що в першу чергу безпосередньо впливає на матеріальний та морально-правовий стан соціально незахищеної категорії населення та соціальний і економічний рівень країни в цілому, що призводить до політичної нестабільності.

Головною проблемою соціальної політики в Україні є забезпечення в суспільстві соціальної справедливості як міри досягнення в суспільстві соціальної рівності та свободи. Соціальна рівність і свобода взаємозв'язані таким чином, що чим більше в суспільстві свободи, тим менше в ньому соціальної рівності, і навпаки. Реалізація неоднакових розумових і фізичних здібностей людей обов'язково призводить до соціальної нерівності, поглиблення якої створює напруженість у суспільстві та породжує конфлікти. Однак обмеження соціальної нерівності призводить до обмеження свободи, створення перешкод для реалізації неоднакових здібностей людей, що гальмує суспільний, насамперед економічний, розвиток. Отже, завдання полягає в тому, щоб для кожного конкретного суспільства знайти оптимальне поєднання (міру) соціальної рівності і свободи. Для цього потрібно врахувати особливості історичного розвитку суспільства, конкретного етапу, на якому воно знаходиться, суспільної свідомості тощо. В протилежному разі здійснювана державою політика сприйматиметься як несправедлива і не знайде підтримки більшості суспільства⁴. Ідея справедливості має вічний характер і досліджувалася протягом всієї історії розвитку людства: філософами Г. Гроцієм, І Кантом, Г. Гегелем, але сьогодні ці наукові напрацювання потребують нового підходу: звільнення від ідеологічних нашарувань, партійних приватних інтересів та взагалі самого переосмислення проблеми на засадах пріоритетності прав, законних інтересів та свобод людини і громадянина. Загальнолюдські цінності мають бути пріоритетними, щодо вирішення соціальних питань в суспільстві, а сама людина з її природними здібностями та нахилами, життєвими потребами має найвищу соціальну цінність. Практична реалізація закріплених на рівні Конституції України принципів соціальної держави і безпосередньо принципів справедливості відбувається через ті конкретні нормативно-правові акти, які врегульовують відносини між державою, суспільством і людиною в соціальній сфері. Це означає, що однією з причин незадовільного стану забезпечення соціальних прав громадян України є в тому числі й недосконалий стан соціального законодавства. Найбільш важливою проблемою в регулюванні соціальних відносин є питання, щодо: створення механізму захисту людини від реальних, потенційних ризиків та їх наслідків, від наявних та можливих порушень прав і свобод особистості, від злочинних посягань на життя, здоров'я, власність, честь і гідність людини; проведення державної соціальної політики через реалізацію державних соціальних гарантій, стандартів і нормативів. Існують проблеми в сфері гарантування соціально-економічної безпеки особи і суспільства, в попередженні та скасуванні соціальних ризиків, забезпеченні соціальної підтримки населення, передусім, вразливих верств, через систему соціальної допомоги та

проведення ефективної соціальної роботи. Утвердження в суспільстві принципів соціальної держави здійснюється через правове забезпечення, запровадження ідей соціальної справедливості та забезпечення вільного розвитку і соціальної орієнтації ринкової економіки, за якої економічна свобода спрямовується на створення умов для трудової діяльності, для заохочення до продуктивної зайнятості через підвищення соціально-економічної активності населення.

Отже, традиційно соціальною вважається держава, яка покладає на себе обов'язок піклуватися про соціальну справедливість, добробут громадян, їх соціальну захищеність. Така держава має створювати сприятливі умови для діяльності, прояву професійних, ділових та творчих можливостей людини у її власних інтересах та в інтересах усього суспільства і держави. Держава є виразником, представником і захисником публічних і загальних інтересів як всього народу, суспільства, так і інтересів кожної людини і громадянина. А, соціальна держава – це правова держава розвинутого громадянського суспільства із соціально орієнтованою ринковою економікою, яка здатна створити умови для реалізації економічних, соціальних і духовно-культурних прав людини, гарантувати соціальну безпеку особи та встановити соціальну справедливість у суспільстві.

1. *Скрипнюк О.В.* Проблеми соціальної держави в контексті концепції «державного мінімалізму» // *Право України*. – 2000. – № 11. – С. 17. 2. *Постанова КМУ* Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009 – 2015 роки. – 2009. – № 41. – 28 січня. 3. *Конституційне право України* / За ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики. – К., 1999. – С. 74. 4. *Панкевич О.З.* Соціальна держава: до загальнотеоретичної характеристики // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. – 2004. – № 2–3 (28–29). – С. 33. 5. *Бабчук К.Л., Чорна Н.М.* Матеріали наукової конференції Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ «Проблема безробіття в Україні: шляхи та перспективи її вирішення». – 2009.